

УДК 141+7.011

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.48.19>

ПОНЯТТЯ «МІМЕЗИС» У ТВОРАХ ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ МИСЛИТЕЛІВ

Анна Труфанова

*Донецький національний університет імені Василя Стуса,
юридичний факультет, кафедра теорії, історії держави і права та філософії права
вул. Симона Петлюри, 2, 21050, м. Вінниця, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-1110-9186>*

У статті досліджується виникнення, розвиток та значення поняття «мімезис». Мімезис – термін, який використовується у філософії, естетиці та літературознавстві. Теорія наслідування описує процес наслідування, імітації, за допомогою якого художники зображують та інтерпретують світ. У світовій філософії мімезис – це не літературний прийом чи техніка, а радше спосіб глибокого філософського розуміння і пізнання художнього твору. Слово «мімезис» походить від давньогрецького слова, що означає «наслідування» або «уявлення» у звичайній мові. Підвалини використання та тлумачення поняття мімезису заклали філософи Платон та Аристотель. Вони застосовували цей термін у своїх естетичних теоріях і розвинули його визначення до того сенсу, який ми використовуємо сьогодні. Філософ Демокріт розглядав мімезис або ж наслідування як основу будь-якої діяльності людини. Зберігся наступний фрагмент його висловів: «Від тварин ми шляхом наслідування навчилися найважливішим справам: [а саме, ми учні] павука в ткацькому та кравецькому ремеслах, ластівок у побудові жител та [учні] співчих птахів, лебедів та солов'я у співі» [3, 1]. «Мімезис» в мистецтві не зводиться лише до копіювання, уподібнення і відтворення, поняття наслідування також є ширшим, ніж поняття дублювання, це відтворення за допомогою використання філософських методів та уявлень. У міметичному дійстві людина імітує явища природи, схеми поведінки. Система наслідувань подібностей у світі мистецтва співвідноситься із системою наслідувань подібностей у реальному світі. Тим самим через явище мімезису в мистецтві відбувається відтворення світу.

Ключові слова: концепт мімезису, мистецтво, естетика, Платон, Аристотель, Демокріт.

Актуальність проблеми. Доктрина наслідування як загального принципу мистецтва, що зберігалася аж до XVIII ст., не є просто платонівською та аристотелівською доктриною; це грецьке явище як таке. Ставлення під сумнів і применшення значення явища мімезису, властиве тому, як ми його розуміємо сьогодні, почалося в романтизмі. Основне заперечення цієї доктрини стосується саме удаваного раціонального погляду Платона, який забороняє визнавати справжню природу мистецтва, його відношення до природної та ідеальної реальності, а також творчу чи виразну винахідливість митця. Важливо показати необґрунтованість цієї критики та довести справедливість поглядів Платона в тому, що «копіювати – не означає бути рабом», і показати, що сучасна естетична фантазія та самовираження не можуть ігнорувати наслідувальні елементи в мистецтві, а також знайти доцільне застосування концепту «мімезис» як в сучасному літературознавстві, так і в сучасній естетиці і філософії. З метою збереження прийомів міметичного відтворення важливо запобігати сліпому наслідуванню, звички до уподібнення, симуляції, пасивного сприймання, адже тоді мімезис переходить у мімікрію – здатність до зовнішньої поверхової імітації. Раціональне філософське мислення – ключ до творення глибоких мистецьких робіт, які містять в собі насамперед самоствердження і потяг до креативності, оригінальність

інтерпретації, що поєднані з наслідуванням класичних традицій і правил, запозиченням досвіду і практик. Саме через мімесис у мистецтві відбувається творення нового світу. Метою філософського дослідження є виявлення значення, показання специфіки тлумачення поняття «мімесис» з античних часів і до сьогодні та розгляд впливу його історичної еволюції на європейську естетичну думку.

Аналіз наукових публікацій. Поняття мімесису має своє давнє походження в античній філософії. Платон уперше став трактувати концепт «мімесис» в історії грецької теорії мистецтва, підходячи до визначення мімесису в декількох книгах «Держави», саме йому належить розуміння ідеї, образу, фантому тощо. Хоча, вірогідно, ним активно користувалися й до Платона. У зв'язку з цим можна згадати «Гімн Аполлону», в якому йшлося про співців і танцюристів, які вміють наслідувати пісні й танці людей, адже ритуальний танцюрист виражав силу самих богів. Тобто, його дії не зводилися до відтворення, а мали вираз внутрішньої дії, яка мала б збігатися із божественною [2, с. 5]. Одним із перших творів у світовій філософсько-естетичній літературі, в якому висунуто принцип мімесису є «Поетика» Аристотеля (335 р. до н.е.). За стародавньою легендою філософом Демокритом було написано багато книг про малу світобудову і велику світобудову, а також книга про живопис, в яких розкривалося поняття мімесису, але, на жаль, вони не збереглися до наших днів. Аналізуючи наукові доробки, поняттю мімесису присвячено багато світових філософських наукових праць таких вчених як Г.Г. Гадамер, Е. Аuerбах, Р. Арнхейм, Т. Адорно, К. Вульф, О.Б. Дубова, В.В.Бичков, А.Ф. Лосев, Д.О. Хорошилов та інших. Дослідження філософських текстів Аристотеля щодо розуміння значення концепту «мімесис» проводили Ніл Міллер і Джон Доллард у своїй книзі «Соціальне навчання та імітація» (1941). Як пояснювальний принцип мімесис вперше став використовуватися в рамках нарративної психології (Брунер, 2005) і теорії соціальних уявлень (Флік, 1995), хоча в більш вузькому значенні поняття наслідування обговорювалося в наукових працях кінця XIX століття.

І. Етимологія та тлумачення терміну «мімесис» у давньогрецькій філософії

Коли греки класичного періоду хотіли охарактеризувати основну природу живопису та скульптури, поезії та музики, танцю та театру, тобто речей, які ми сьогодні називаємо творами мистецтва, більшість із них погоджувалися, що такі речі були мімематами (в однині мімема), тобто результатом діяльності, яку вони назвали мімесисом. Що ж таке мімема і які види діяльності позначалися мімесисом згідно з античним світоглядом? Традиційно англійське слово «імітація» використовується, хоча й неточно, для перекладу грецького слова *mimesis*, а філософське обговорення явища, що позначається *mimesis*, зазвичай називається «теорією імітації». Однак теорія мімесису не була добре сформульованою теорією, а була скоріше фундаментальним поглядом, який поділяли більшість авторів, філософів та взагалі освічена аудиторія в класичний період античності і навіть пізніше. Також не було чіткого термінологічного використання слова. Кілька слів використовувалися більш-менш синонімічно, як, наприклад, *μίμημα* (імітація), *εἶκον* (образ), *ὁμοίωμα* (подібність).

Теорія мімесису зараз вважається найдавнішою теорією мистецтва. Але теорія мімесису, про яку написано в стародавніх текстах, не є теорією мистецтва в сучасному розумінні; це скоріше теорія образного сприйняття та репрезентації. Основна відмінність стародавньої теорії мімесису полягала в відмінності між мімематами та реальними речами. Наприклад, будинок – це реальна річ, тоді як картина або скульптура, що зображує будинок, – це мімема (річ, яка виглядає як будинок, але не є будинком). І музичний твір, який при звучанні передає смуток, не є справжнім чи несправжнім (вираженням) смутку, а лише справляє враження смутку. Мімема як річ є своєрідним транспортним засобом для

«створених людиною снів для тих, хто не спить», як це сугестивно формулює Платон, – «ні сон, ні мімема не є реальністю» [7, с. 22].

Вчений В. Татаркевич виділяє чотири основні історичні значення для грецького слова «мімезис» у класичний період: первинне (обрядове), наслідування способу дії природи (за Демокритом), просте копіювання (за Платоном), творче відтворення (за Аристотелем) [1, с. 1]. Для Демокріта мімезис – це скоріше технічний, ніж естетичний термін. Демокріт говорив, що мистецтву люди навчилися у природи у вищих формах її розвитку, тобто у тварин. Пліній Старший також підтримував і розвивав цю думку. Демокріт привніс до філософії Платона ідею творчого безумства, розглядаючи її матеріалістично. Платон не сприймав філософію і вчення Демокріта, за легендами він скупляв і спалював його книги і не згадав як філософа Демокріта у своїх «Діалогах». У Платона зустрічається старе обрядове значення терміна «мімезис», але поступово під впливом Сократа він починає застосовувати його по відношенню до скульптури, живопису та поезії. Мімезис стає у Платона актом пасивного копіювання зовнішньої сторони (видимості) речей. На його думку, наслідування – це не той шлях, який веде до істини. Аристотель трансформував платонівську теорію, стверджуючи, що, відтворюючи речі, мистецтво може уявити їх красивішими чи потворнішими, ніж вони є, що може обмежитися їх загальними, типовими, необхідними властивостями. Він говорив, що поет, як і художник, або «має зображати речі такими, якими вони були або є, або такими, як про них говорять і думають, або якими вони мають бути» [1, с. 1]. Платон, підходячи до визначення мімезису в декількох книгах «Держави», не має прямого наміру розкривати термін тільки з мистецької позиції. Натомість там ідеться про ідеал державного устрою, справедливості, природу пізнання, виховання. Коли Сократ говорить про правителів-філософів, то зазначає, що мудрість цих громадян полягає у плеканні кращої частини їхньої душі (розуму), чим і належить керуватися. В державі кожен має слідувати принципам власної природи й слугувати загальному благу. Платон пов'язує з мімезисом емоційне вдоволення та хибу на відміну від розумного життя. Одним із перших смислів Платонового розуміння мімезису є навчання [2, с. 11].

II. Мімезис як принцип творення мистецтва

Платон робить наслідування загальним принципом мистецтва. Навіть музика і танець є для нього по суті наслідувальними мистецтвами. Аристотель перейняв ідею наслідування від свого вчителя Платона, і хоча він дещо змінив її, вона зберегла таке ж фундаментальне значення в його теорії мистецтва. Аристотель у «Поетиці» писав, що людині від народження властиве наслідування, яке дає їй насолоду [3, с. 1]. В своєму творі «Поетика» Аристотель зосередив увагу на тому, що мімезис є загальним принципом, який охоплює сферу того, що пізніше було названо «витонченим мистецтвом». У наслідуванні вбачалася не лише родова характеристика, але й джерело видової специфіки на відміну від інших форм техне.

До наслідувальних мистецтв Аристотель відносить основні роди поезії («епічна та трагічна поезія, а також комедія та дифірамбічна поезія»); інструментальну музику, танець, живопис. Поєднує всі ці види мистецтва мімезис. Згідно з Аристотелем всі наслідувальні мистецтва поділяються відповідно до того що вони наслідують (предмету наслідування), і засобам, в яких відбувається наслідування. Живопис і скульптура «наслідують багато речей при відтворенні їх у фарбах і формах». Танцівники за допомогою виразних ритмічних рухів відтворюють характери, душевні стани та дії. Музика є прямою копією характеру: «у ритмі та мелодіях ми маємо найбільш реалістичне наслідування гніву, сміливості тощо». Види мистецтва диференціюються на предмет наслідування відповідно до етичних якостей дійових осіб. Музика є для Аристотеля найбільшим мистецтвом наслідування

як пряме відтворення характеру митця, його моральних якостей і схильностей розуму. В цілому предметом наслідування мистецтва є дії людей, але не просто дії, а вчинки, які є проявом їх морального характеру.

Невипадково Аристотель говорить, що наслідувальна здатність музики унікальна. Музика для нього є не тільки найбільш сильний засіб впливу на етичний склад душі, але і найточніша подоба самої душі. А душа, згідно з Аристотелем, – початок живого, його природа та принцип руху. Таким чином, у розумінні предмета наслідування у Аристотеля на відміну від Платона скрізь є акцент на процесі становлення. Для Платона, який вважав предметом наслідування «речі, що відбулися», найбільш наслідувальними з мистецтв є візуальні (живопис, скульптура тощо). Для Аристотеля візуальні мистецтва через фігури і фарби скоріше позначають моральні якості, ніж їх відтворюють [4, с. 235]. Однак твір скульптури чи живопису – не суто умовний знак морального характеру. Це «природний» знак – зовнішня форма, що цілком «портретно» відтворює (зображує) стан душі [4, с. 236]. Для Аристотеля душа і тіло, внутрішнє і зовнішнє істотно пов'язані, будь-який зовнішній прояв пов'язаний з внутрішнім значенням. Тож і в скульптурі, і в живописі ми маємо справу зі сферою відтворення, відображення людської природи. Але живопис і скульптура зосереджені на статичних об'єктах, засоби цих мистецтв обмежують їх наслідувальну здатність, тоді як музика і танець відтворюють життя душі досконаліше, оскільки вона перебуває в русі. Пластичні мистецтва фіксують момент, тобто застиглий рух. Ступінь передачі руху і його становлення і є ступенем наслідування для Аристотеля.

Предметом наслідування для мистецтва є людська природа. Природа людини, її призначення, реалізуються через її вчинки та дії. Мистецтво державного управління за Аристотелем допомагає людині стати «політичною твариною». «Витончене» ж мистецтво представляє сенс людського буття, його призначення і мету для споглядання, задовольняючи цим потребу людини у пізнанні, яка об'єктивно стосується її природи. Ціль мистецтва – пізнання особливого роду, пізнання не філософське, але таке, що щонайменше відноситься до суті речей. І не лише пізнання, а й «деякий випадок задоволення», – вважає Аристотель [6, с. 23]. На відміну від Платона він не розглядає мистецтво як несерйозну розвагу, безглузду гру, рід відпочинку; це раціональна насолода, в якій досконалий відпочинок поєднується з «досконалою енергією». Розуміння мети мистецтва є найважливішим моментом аналізу всієї теорії мистецтва Аристотеля. Проблема мімезису як принципу обґрунтування автономії мистецтва, по суті, і постає як проблема мети мистецтва. Мета мистецтва має бути зрозуміла як його внутрішня, об'єктивна мета, як конструктивний момент його формального аналізу, що реалізується в формі художнього твору. Природний об'єкт досягає своєї мети в результаті розвитку. Витвір мистецтва досягає своєї мети в результаті творчості, що відбувається заради певної мети, яка визначає і характер творчості, і форму художнього твору (організму).

III. Значення концепту «мімезис» для давньогрецької філософії

Аристотель, як і Платон, дивиться на мистецтво крізь призму концепту «мімезису» і так само протиставляє його таким типам пізнання, як наука чи історія, позаяк вони асоціюються з істиною та реальністю [2, с. 5]. Тому Аристотель розглядає мімезис як цілком самодостатній засіб. Загалом і поетичне мистецтво важливе саме собою, а не як поверхневий важіль для наслідування. Втім, Аристотель кардинально змінює Платонове визначення мімезису. Тепер це не кволе наслідування, а неоднозначність [2, с. 6]. Саме в дискусії у другій і третій книгах «Республіки» ми вперше зустрічаємо платонівську теорію мистецтва як теорію наслідування чи мімезису. Поезія та мистецтво повинні представляти життя, і це зображення життя має бути правдивим. У останній частині «Республіки» ми знаходимо

нове значення мімезису – уособлення. Платон говорить нам, що поети та оповідачі діють або шляхом оповіді, або уособлення, або шляхом суміші обох. Вважаючи, що уособлення робить емоційний вплив сильнішим і що ми стаємо схожими на тих, кого наслідуюмо, Платон суворо обмежує мистецтво, яке є імітаційним у цьому сенсі, і забороняє будь-яке уособлення злих персонажів чи дій на сцені. Однак не все імітаційне мистецтво ним зневажається, оскільки гімни богам і навіть драматизація добрих вчинків ним сприймаються. Саме тут ми вперше зустрічаємося з головною характеристикою платонівських міркувань: внутрішньою подвійністю *mimēsthai*, яку «Платон, здається, хоче розрізати надвое», щоб відокремити хороший мімесис (який відтворюється віддано й правдиво, але має загрозу в своєму дублюванні) від поганого, який треба стримувати, вважаючи його за божевілля та шкідливу гру. В інших роботах Платона, навіть у Республіці, є натяки на інший вид мистецтва, на митців, які мають такі знання, на тих митців, які можуть поєднувати різні аспекти існуючих речей, щоб створити щось, чого не існує в реальному світі. Проте, незважаючи на ці натяки, дискусія Платона як про поезію, так і про риторику є по суті негативною.

З перекладів текстів Аристотеля здається, що Аристотель не займав жодної позиції щодо проблеми джерела наслідування. З тлумачень різних перекладів стає зрозумілим наскільки важко для людини скласти певне уявлення про справжнє значення тексту Аристотеля. Н. Міллер і Дж. Доллард у своїй книзі «Соціальне навчання та імітація» [9, с. 132] припускають, що він також не був теоретиком навчання, оскільки за часів Аристотеля дилема «інстинкт проти теорії навчання» не була концептуалізована. Але сам Аристотель, безсумнівно, вважав, що наслідувальна поведінка з'являється у ранньому дитинстві і є важливою для людського навчання, а також для художнього зображення.

Платон і Аристотель протиставляли мімезис іншому терміну: «дієгезис». Термін «дієгезис» відноситься до оповідача, який опосередковано пояснює дію та описує мислення персонажів ззовні. Мімезис, навпаки, показує, а не пояснює дію. Отже, коли автор писав діалоги персонажів, це, як правило, не було міметичним – це була проста дієгега. Але коли б автор увійшов в образ і заговорив в ролі когось, це був би мімезис (наслідування). Розмірковуючи про поетичні форми того часу, Платон класифікував трагедію та комедію як міметичні, вид гімну під назвою дифірамп – як дієгетичний, а епічну поезію – як суміш обох [9, с. 1]. Деякі дослідники кажуть, що Платон негативно ставиться до поезії та мистецтва загалом, визначаючи їх як міметичні мистецтва (мімесис для нього є неприйнятним актом). Платон підкреслює ілюзійну всемогутність мистецтва і реальну його слабкість, бідність образів. Він вважає, що лише в стані творчого безумства може бути створене справжнє мистецтво. Справжній митець усвідомлює недоліки, він знає в чому є недовершеність мистецтва і що він ніколи не зможе повністю виразити його суть. Але це усвідомлення лише проблиску реальної природи речей, здається, дає йому змогу розкрити ще щось, що стоїть за видимістю. Творити велике мистецтво без усвідомлення його величі – мистецтво. Тільки митець, який переконаний у звичайності свого мистецтва, створить велике мистецтво. Мімезис ніби дає людині змогу мати розширення самої себе, створюючи можливі світи: виходити за межі себе й «впускати» в себе зовнішній світ без цілковитого розчинення в ньому. Міметичні процеси мають не лише властивість до копіювання, а й виявляють раціональні моделі мислення, хоч і не вичерпуються ними [2, с. 11]. Підсумовуючи вищесказане, слід погодитися з вченим Т.В. Лютим в тому, що мімезис не повинен перетворюватися в мімікрію, що виражається в формі пристосуванства. Наслідуючи докілья задля насолоди в розмаїтій спосіб, людина може вільно створювати різні види мистецтва, виражаючи свою оригінальність і самобутність.

Висновки. На підставі проаналізованих філософських поглядів давньогрецьких мислителів можна підвести підсумки. У людини є природна схильність, починаючи з дитинства, займатися міметичною діяльністю. Відчуваючи природні явища, людина їх наслідує і починає відтворювати. Вона бачить зображення, чує звуки, відчуває ритм і навчається це відтворювати. Науково обгрунтовані думки підтверджують точку зору, що історія творення концепту «мімезису» частково стає історією психологічних рухів, які досліджували теорії наслідування. Найзагальнішим висновком, який можна зробити щодо усіх теорій наслідування, є те, що вони відповідають актуальній психології часу, в якій вони висувуються. Віддаючи належну повагу різним теоріям наслідування, можемо зазначити, що такий елемент, як мімезис, який має певну цінність у певний період, повністю змінює свою функцію в інший період, і саме в цій безперервній зміні функцій потрібно бачити справжню цінність цього елементу. Концепція наслідування справила великий вплив на естетичні теорії елліністичного та римського світу і продовжувала бути основою багатьох мистецьких теорій аж до XVIII ст. У візуальних мистецтвах з найдавніших часів міметичний принцип був пануючим, так як наслідування – це створення копії, подоби. Теорія наслідування має перспективи для вивчення і в наш час, оскільки має широке застосування в масовому та консервативно-комерційному мистецтві. У наш час застосування теорії наслідування розкриває широкий спектр можливостей для розвитку творчості й креативності митців сучасності, урізноманітнює їх оригінальний досвід і дає поштовх для нових витоків розвитку сучасного мистецтва.

Список використаної літератури

1. Категорії прекрасного і потворного в античності: ейдос, катарсис, мімезис, калокагатія <https://smekni.com/a/268289/kategorii-prekrasnogo-i-bezobraznogo-v-antichnosti-eydos-katarsis-mimesis-kalokagatiya/>
2. Лютий Т.В. Мімезис: антропокультурний вимір подвоєння http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17866/Liutyi_Mimezys_antropokulturnyi_vymir_podvoien- nia.pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. Мімезис як наслідування природи за Демокрітом <https://vikent.ru/enc/3165/>
4. Ліхтенштейн, Ж., & Декюльто, Е. (2011). Мімесис. Європейський словник філософії. Київ: Дух і Літера.
5. Flick U. Social representations. In: J.A. Smith, R. Harré, L. van Langenhove (Eds.), *Rethinkingpsychology*. London: Sage, 1995. pp. 70–96.
6. From The Aristotelian «Mimesis» to the Contemporary One. The Transformation of the Platonic Concept of Mimesis into a Theory of Literature by Aristotle. Essay, 1990
7. Göran Sörbom The Classical Concept of Mimesis <http://www.blackwellpublishing.com/pdf/smithwilde1.pdf>
8. Mimesis: la doctrina platónica sobre la imitación artística y su significado para nosotros. Por: W .J. Verdenius Traductora: Ana Elisa Echeverri Universidad de Antioquia https://revistas.udea.edu.co/index.php/estudios_de_filosofia/article/view/338440/pdf
9. Poetry 101: What Is Mimesis? Mimesis Definition with Examples. <https://www.masterclass.com/articles/poetry-101-what-is-mimesis-mimesis-definition-with-examples#what-is-mi- mesis>

THE CONCEPT OF "MIMESIS" IN WORKS OF ANCIENT GREEK THINKERS**Anna Trufanova**

*Vasyl Stus Donetsk National University, Faculty of Law, Department of Theory,
History of State and Law and Philosophy of Law
Simona Petliura str., 2, 21050, Vinnytsia, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-1110-9186>*

The article includes a vindication, a development of the meaning of the concept of "mimesis". Mimesis is a term used in philosophy and literary studies. The theory of inheritance describes the process of inheritance, or mimicry, for the help of which artists depict world. In world philosophy, mimesis is not a literary technique or technique, but rather a way of deep philosophical understanding and knowledge of a work of art. The word "mimesis" comes from an ancient Greek word that means "imitation" or "representation" in ordinary language. The foundations of the use and interpretation of the concept of mimesis were laid by the philosophers Plato and Aristotle. They used the term in their aesthetic theories and developed its definition to the sense we use today. The philosopher Democritus considered mimesis or imitation as the basis of any human activity. The following fragment of his sayings has been preserved: "From animals we have learned the most important things by imitation: [namely, we are students of] spiders in weaving and tailoring, swallows in building houses, and [students of] songbirds, swans and nightingales in singing" [5]. The concept of "mimesis" in art is not limited to copying, assimilation and reproduction, the concept of imitation is also broader than the concept of duplication, it is reproduction through the use of philosophical methods and ideas. In order to preserve the techniques of mimetic reproduction, it is important to prevent blind imitation, the habit of assimilation, simulation, passive perception, because then the concept of "mimesis" turns into mimicry – the ability to superficially imitate. Rational philosophical thinking is the key to the creation of deep artistic works, which primarily contain self-affirmation and a desire for creativity, originality of interpretation, combined with following classical traditions and rules, borrowing experience and practices. Through the concept of "mimesis" a new world is created in art. The main aim of the philosophical research is to reveal the meaning, to show the specifics of the interpretation of the concept of "mimesis" from ancient times to the present day and the influence of its historical evolution on European aesthetic thought.

Key words: concept of mimesis, art, aesthetics, Plato, Aristotle, Demokrit.